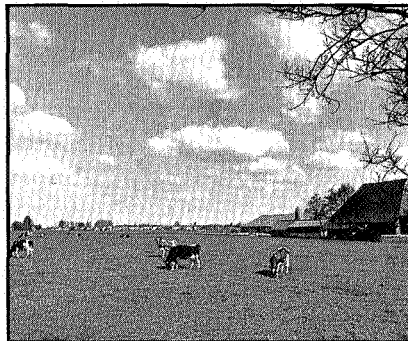

INTENSIVERING IN DE LANDBOUW, EEN EKONOMISCHE FIKTIE ?

Fokke Fennema, Wim Huizinga, Hendrik Jan Muller, Arjen Santema, Teo Wams

Sinds de Tweede Wereldoorlog heeft de intensivering in de landbouw een grote vlucht genomen. Een grote invloed hierop had het tot stand komen van de Europese Gemeenschap. Deze had namelijk als één van haar voornaamste doelstellingen het bewerkstelligen van een toename van de produktiviteit in de landbouw, waarmee ze een beter inkomen voor de boeren wilde realiseren. Verbeterde landbouwmethoden en -machines hebben deze ontwikkeling mogelijk gemaakt. De laatste jaren blijkt echter telkens duidelijker dat dit beleid zich op een dood spoor bevindt. Het failliet van het EG-landbouwbeleid tekent zich af op het gebied van de gevolgen voor natuur en milieu, maar ook op het sociale en economische vlak. De problemen en conflicten die hier uit voortkomen, doen zich vaak voor op regionaal nivo, bijvoorbeeld bij ruilverkavelingen. Het gevaar bestaat dat de natuurbescherming blijft steken in een regionale aanpak, die het landbouwbeleid als een gegeven beschouwt. In ons onderzoek proberen wij de achtergronden van het falen van het EG-beleid aan te geven en gaan we op zoek naar nieuwe wegen voor het landbouwbeleid.

De intensivering in de landbouw betekent een steeds grotere aanslag op het milieu. Door overvloedig gebruik van kunstmest kan de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater veranderen. Dit alles heeft zijn invloed op de samenstelling van bodemflora en -fauna. Vaak zien we bijvoorbeeld plantesoorten en de daarbij behorende diersoorten uit voedselarme milieus verdwijnen door het toegenomen aanbod van mineralen uit landbouwgebieden. Dit treedt bijvoorbeeld op waar beekdalen gevoed worden met grondwater uit aangrenzende landbouwgebieden. Daarnaast zijn zogenaamde structuur 'verbeterende' maatregelen zoals ruilverkavelingen, verlaging van de grondwaterstand en diepploegen voorbeelden van fysiek

zwaar ingrijpende maatregelen voor het milieu. Een en ander maakt duidelijk dat het vanuit milieu-oogpunt nodig is de ontwikkelingen in de landbouw te analyseren en naar andere mogelijkheden te zoeken. Onttrekken van zoveel mogelijk kostbare natuurgebieden aan de landbouw, de zogenaamde reservatenstrategie, is naar onze mening geen oplossing. Buiten de reservaten gaat de intensivering van de landbouw immers gewoon door en invloeden van buitenaf (zoals verlaging van de grondwaterstand, veranderde mineralenhuishouding en overwaaiende pesticiden) kunnen de reservaten in gevaar brengen. Dit zien we bijvoorbeeld bij het Fochtelooërveen, waar grondwaterstandsverlaging in het er omheen liggende landbouwgebied invloed uitoefent tot voorbij de reservaatgrenzen. Evenmin heeft het instellen van dit reservaat het korhoendersbestand voor de ondergang kunnen behoeden. De landbouw in zijn geheel zal rekening moeten gaan houden met de draagkracht van het milieu en eventueel zijn ontwikkeling daaraan moeten aanpassen.

Werkgelegenheid

Een tweede gevolg van de toenemende intensivering in de landbouw is de sterk teruglopende werkgelegenheid. In de jaren '60 was er amper

verzet tegen de uittocht van arbeid uit de landbouw, omdat in andere sectoren, met name de industrie, werk genoeg voorhanden was. De industrie zocht de arbeidskrachten als het ware uit de landbouw weg. Doordat de mogelijkheden om elders aan de bak te komen momenteel vrijwel geheel zijn verdwenen, is deze ontwikkeling nu ook vanuit werkgelegenheidsoogpunt onaanvaardbaar geworden. Toch is het aantal melkveehouders in de provincie Drente in de jaren '70 nog afgenomen van 9000 tot 4000! Het huidige EG-beleid met betrekking tot de sociale positie van de boeren lijkt op twee gedachten te hinken. Aan de ene kant wil men door een verdergaande sanering, waarbij de economisch rendabele (in de praktijk de grote, intensief producerende) bedrijven overblijven, de landbouw sterker maken ten opzichte van de concurrentie van buiten de EG. Aan de andere kant probeert men via inkomenssteun, export-bevorderende en protektionistische maatregelen de inkomenspositie van de huidige boeren te beschermen. Hier profiteren echter ook de kleinere boeren van. Het resultaat is een verlenging van de doodsstrijd van de weg te saneren bedrijven, terwijl de grote bedrijven uiteindelijk toch als overwinnaar uit de onderlinge concurrentiestrijd naar voren komen.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof de belangen van boeren en milieu-organisaties lijnrecht tegenover elkaar staan: wil een boer zijn bedrijf niet na verloop van tijd verloren zien gaan, dan zal hij mee moeten doen aan de steeds voortgaande intensivering, aan deze 'race zonder finish'. Wanneer de natuurbescherming hem daarbij hindert, leidt dit tot hevige conflicten, zoals we die momenteel in de streek rond Haren en Onnen zien (zie Noorderbreedte 83-1). In werkelijkheid wordt de boeren geen keus gelaten; willen ze boer blijven, dan moeten ze wel meedoen en het is de vraag of de boeren zelf wel zo gelukkig zijn met deze ontwikkelingen.

Aanwijzingen dat dit niet het geval is, zijn te vinden in de resultaten van een onderzoek onder boeren in het Zuidelijk Westerkwartier. Hieruit blijkt dat velen van hen de voortgaande rationalisatie negatief beoordelen en dat eveneens velen grote waarde hechten aan behoud van landschappelijke waarden.

Boer is geen ekonoom

Het huidige landbouwbeleid en de daarmee gepaard gaande voorlichting zijn voornamelijk gebaseerd op de ideeën van 'vrije-markt'-ekonomen. Volgens deze theorieën past het aanbod van landbouwproducten en de daarbij behorende produktiestructuur zich automatisch aan aan de vraag naar deze produkten. De rol van de overheid blijft beperkt tot het stroomlijnen en korrigeren van dit 'natuurlijke' proces. In de praktijk blijkt het marktmechanisme echter helemaal niet te werken in de landbouw. Het EG-landbouwbeleid gaat er vanuit dat een boer handelt als een 'homo economicus', een rationeel economisch denkend mens. Zo iemand zal de landbouw verlaten wanneer hij constateert dat elders een betere beloning is te verkrijgen voor zijn arbeid en kapitaal. Anders gezegd: wanneer een boer ergens anders meer kan verdienen, dan doet hij dat. Deze instelling en de daarmee gepaard gaande uittocht uit de land-

bouw zou het voor de blijvers mogelijk maken door produktieverhoging het inkomen te verbeteren, zodat de landbouw weer 'gezond' kan worden. Wij hebben echter een reeks onderzoeken uit de hele twintigste eeuw doorgewerkt, waaruit blijkt dat deze EG-visie achterhaald is. Het maken van zoveel mogelijk winst is voor veel boeren geen doel op zich, maar slechts een middel om boer te kunnen blijven. Dit boer-zijn is meer een levenswijze, met de voordelen van het eigen baas zijn, het buiten werken met levende have en dergelijke. Een gevolg hiervan is dat boeren zullen proberen hun bedrijf zo lang mogelijk voort te zetten, ook al is het inkomen relatief laag. Hierbij moeten ze vaak wel tot produktieverhoging overgaan, om het hoofd boven water te houden. Deze 'oneconomische' koppigheid van boeren leidt er toe dat het saneringsbeleid van de EG niet loopt zoals de ekonomen het voor zich zagen. Een tweede gevolg is dat de landbouw een 'abnormale' reactie op prijsveranderingen vertoont: in tegenstelling tot de economische theorieën reageert de landbouw op dalende reële opbrengsten met een produktieverhoging. We hebben immers gezien dat dit een noodzaak is, willen de boeren het hoofd boven water houden.

Hierdoor slaagt het EG-beleid er niet in een zich bij de vraag aanpassend aanbod te creëren en moeten kontinu overschotten weggewerkt worden. Dit leidt er toe dat het landbouwbeleid zo duur wordt, dat de EG amper aan ander beleid toe komt.

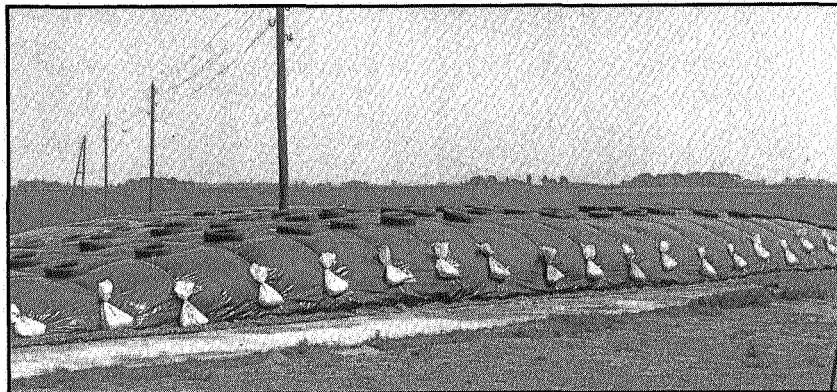
Nieuw beleid

Het failliet van het EG-landbouwbeleid berust zoals we gezien hebben op fundamenteel foute uitgangspunten achter dit beleid. We moeten dus op zoek naar nieuwe wegen. Zoals gesteld schiet een reservatenstrategie tekort voor een oplossing van de problemen in de landbouw. Evenmin is de oplossing te verwachten van de alternatieve landbouw. De opkomst van deze vorm van landbouw is een goede zaak en verdient alle steun. In het noorden van het land kennen we enkele succesvolle voorbeelden van dergelijke bedrijven: Cuperus in Boksum en de biologisch-dynamische bedrijven op Terschelling. Er is echter geen reden om te veronderstellen dat de alternatieve landbouw binnen afzienbare tijd haar marginale positie zal ontgroeien. Het antwoord zal moeten komen van een beleid dat fundamenteel anders is dan het huidige EG-beleid en dat de gehele landbouw beslaat. De laatste jaren is er binnen de natuurbescherming beweging waar te nemen: er is een stro-

ming in opkomst die zich 'nieuwe natuurbescherming' noemt. Deze stroming benadrukt de noodzaak van een geheel nieuw landbouwbeleid als voorwaarde voor natuurbehoud. Hierbij wordt aansluiting gezocht met kritische groeperingen binnen de landbouw, zoals het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt en de Werkgroep Beter Zuivelbeleid. Deze laatste organisaties bepleiten prijsverhogingen voor landbouwproducten, zodat bij het huidige produktienivo voor gemiddelde bedrijven een redelijk inkomen mogelijk wordt. Hiermee wordt de dwang tot voortgaande intensivering weggenomen.

Om te voorkomen dat er toch een groep van steeds meer investerende en producerende boeren ontstaat, die wel 'ekonomisch' denken of dat inmiddels geleerd hebben, zal er een produktiebeperking per bedrijf ingevoerd moeten worden (de zogenaamde kontingentering).

De heftigste reacties op deze voorstellen komen van de kant van de beleidsmakers en van de toeleverende en verwerkende industrie. Tekennend zijn de periodiek terugkerende tirades van de DOMO direktie tegen alles wat maar op produktiebeperking lijkt. Dit is niet verwonderlijk, want voor hen staat niet het belang van de boeren, maar van de landbouw centraal. Voor beleidsmakers is de landbouw een belangrijke exporteur en leverancier van goedkoop voedsel.

Voor de industrie is de landbouw afzetmarkt voor nieuwe technieken (melktank, komputer) en leverancier van goedkope grondstoffen (melk, aardappelen, suikerbieten). Deze belangen hebben geen boodschap aan kleine boeren of aan de natuur, maar profiteren juist van de eerder beschreven 'race zonder finish'. Met de vermeende weerstanden van boeren en konsumenten tegen de beleidsvoorstellen van 'nieuwe natuurbeschermers' en kritische boeren kan het wel eens meevallen. Boeren moeten weliswaar een stuk ondernemersvrijheid inleveren, maar ze worden bevrijd van de dwang van telkens meer en telkens groter, een dwang die boeren zowel geestelijk als lichamelijk onder zware druk zet. Hierdoor verkrijgen ze ook de vrijheid om zich bezig te houden met andere zaken dan produktieverhoging, zoals kwaliteitsverbetering, arbeidsverlichting en kostenbesparing. Van konsumenten wordt enerzijds een offer gevraagd in de vorm van hogere voedselprijzen, maar anderzijds wordt het EG-beleid goedkoper, wat een lastenverlichting kan betekenen. Daarnaast zijn er een aantal niet-financiële baten, zoals behoud van werkgelegenheid en van natuurwaarden.

Een nieuw landbouwbeleid is een voorwaarde voor natuurbehoud, maar geen garantie. Hier ligt een belangrijke uitdaging voor boeren en natuurbeschermers. Men zal in een sfeer van wederzijds vertrouwen moeten komen tot een verdere uitwerking van een natuur- en milieu-beleid in samenhang met het nieuwe landbouwbeleid. Aanzetten hiertoe zien we in verschillende streken in ons land, waar boeren en natuurbeschermers gezamenlijk alternatieve ruilverkavelingsplannen ontwikkelen, die zowel voor boeren als voor natuurbeschermers aanvaardbaar zijn. In andere delen van het land zijn meer voorbeelden van een dergelijke samenwerking te vinden dan in het Noorden. Recent is er echter ook in onze regio enige beweging op dit vlak te bespeuren, zoals in het Zuidelijk Westerkwartier en rond Wommels.

Dit artikel is gebaseerd op het rapport 'Wil de laatste boer het licht uitdoen?' Studententverslag nr. 27 Uitgave: Milieukundig Studiecentrum, Bleekerstraat 5A, 9718 EA Groningen, telefoon 050-117736/117788.

Prijs f 10,- inclusief verzendkosten.